

Друга Річ Посполита

1. ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. Ю. ПІЛСУДСЬКИЙ. Із моменту втрати державності польський народ вів наполегливу боротьбу за відновлення своєї державності. У роки Першої світової війни склалися два політичні табори, які у своїй боротьбі покладали надії на одну з ворогуючих сторін. Сили, що об'єдналися навколо Партії народної демократії (ендеків) на чолі з Р. Дмовським, спиралися на підтримку Антанти. У Парижі вони створили Польський національний комітет (ПНК), який восени 1917 р. було визнано представником польського народу. На території Франції було сформовано польську армію, якою командував генерал Ю. Галлер. Також польські національні збройні формування створювалися на території Російської імперії.

Інші політичні сили на чолі з Юзефом Пілсудським виступали за співробітництво із Центральними державами, зокрема з Австро-Угорщиною. Ще на початку війни Ю. Пілсудський за сприяння австрійського генштабу створив польський легіон, що взяв участь у боротьбі проти російської армії. Наприкінці 1917 р. між Ю. Пілсудським та німецьким командуванням виник конфлікт. Тоді Ю. Пілсудський відмовився включити польський легіон до складу німецької армії, після чого опинився у в'язниці.

Тим часом Німеччина та Австро-Угорщина, які окупували польські землі, що входили до складу Російської імперії, 5 листопада 1916 р. проголосили створення на цих територіях Регентського Королівства Польського. Метою появи маріонеткової польської держави було прагнення залучити додаткові сили до боротьби з Росією. Проте створити повноцінну армію не вдалося. Було мобілізовано лише 5 тис. осіб. Єдиним досягненням Регентської ради, яка мала формальне право на управління цими землями до виборів короля, стало відновлення польської мови в освіті та запровадження власної грошової одиниці — польської марки.

Революційні події в Росії, Німеччині та Австро-Угорщині прискорили процес утворення польської держави. Про право поляків на власну державу заявляли також лідери Тимчасового уряду Росії та більшовики. Про створення польської держави йшлося і в «14 пунктах» В. Вільсона.

У листопаді 1918 р. після поразки Німеччини представники лівих польських партій у Любліні створили уряд на чолі з Ігнацієм Дашинським, який проголосив утворення Польської республіки. Проте цей уряд проіснував недовго.

10 листопада 1918 р. до Варшави повернувся звільнений із в'язниці Ю. Пілсудський. Наступного дня він отримав від Регентської ради владні повноваження та одразу ж утворив уряд на чолі із соціалістом Є. Морачевським, а себе оголосив «тимчасовим вождем держави». Передавши Ю. Пілсудському владу, Регентська рада самоліквідувалася. Уряд розмістився у Варшаві. Його

влада спочатку поширювалася лише на територію Королівства Польського, яке за рішенням Віденського конгресу 1814—1815 рр. входило до складу Росії, та Західну Галичину (Мала Польща). Тільки наприкінці грудня 1918 р. внаслідок народного повстання було звільнено з-під влади Німеччини частину західних польських земель (Велика Польща). Одночасно з процесом відновлення незалежності в Польщі під впливом Російської революції виникали ради, але вони не мали такого впливу, як у Росії.

Юзеф Пілсудський. Художник Войцех Коссак. 1928 р.

ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ

Юзеф Пілсудський (1867—1935) — видатний політичний діяч національного спрямування. У 1892 р. став членом литовської секції Польської соціалістичної партії (ПСП), а після її розколу заснував і очолив її праве націоналістичне крило. Уже на II з'їзді ПСП у лютому 1894 р. увійшов до складу її центрального комітету. Того ж року почав видавати газету «Робітник» націоналістичного спрямування. Загалом ідеї соціалізму цікавили Ю. Пілсудського настільки, наскільки вони здатні були мобілізувати польське населення на боротьбу проти Росії. У роки Російської революції 1905—1907 рр. Ю. Пілсудський фактично очолив Бойовий відділ ПСП. Під час Першої світової війни Ю. Пілсудський протягом 1914—1918 рр. командував польським легіоном, що бився проти Росії на боці Австро-Угорщини. Надалі йому судилося стати одним із творців нової польської держави.

Польський патруль на новому західному кордоні держави. 1918 р.

У січні 1919 р. між варшавським урядом і ПНК було досягнуто угоди про об'єднання. Відбулися вибори до Установчого сейму, на яких більшість здобули ендеки. Ю. Пілсудський залишився «вождем держави». Його роль обмежувалася конституційними нормами.

Установчий сейм прийняв низку соціально-економічних законів: було закріплено 8-годинний робочий день, розроблено земельну реформу, що передбачала обмеження землеволодіння 180 га. Влітку 1919 р. на території Польщі було ліквідовано ради.

2. ВИЗНАЧЕННЯ КОРДОНІВ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ. Паризька мирна конференція визначила західний кордон Польщі, а щодо східного кордону питання залишилося відкритим. Англійський міністр закордонних справ Джордж Керзон запропонував визначити його по лінії розселення етнічних поляків, що й було затверджено Верховною радою Антанти в грудні 1919 р. Проте невизначеність становища в Росії дала змогу польському уряду претендувати на землі, які колись входили до складу Речі Посполитої. Претензії на східні території також призвели до війни із Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР) у листопаді 1918 — липні 1919 р.

До 1920 р. Польща перебувала у стані неоголошеної війни з радянською Росією. Усі спроби країн Антанти спонукати Польщу до активних дій проти більшовиків не мали успіху. Це було пов'язано з тим, що представники Білого руху в Росії не визнавали польської державності, і польський уряд не був зацікавлений у їхній перемозі. Тільки після поразки основних сил білогвардійців Ю. Пілсудський зважився на рішучі дії.

21 квітня 1920 р. між урядом УНР та Польщею було укладено Варшавську угоду. Польща закріплювала за собою західні області України й визнавала право України на незалежне державне існування й верховну владу УНР на чолі із Симоном Петлюрою. Після укладення договору та військової конвенції польська армія та війська УНР повели наступ проти більшовиків і навіть увійшли до Києва. У травні 1920 р. їхній наступ було зупинено, а в серпні Червона армія вже стояла під Варшавою. Радянські лідери розглядали похід на Варшаву як спосіб прискорити світову революцію. Великі сподівання покладалися на підтримку польських робітників. Проте сталося «диво на Віслі». Польське робітництво й селянство стало на захист власної держави. Червона армія зазнала поразки та була відкинута на довоєнні позиції.

Польські артилеристи в бою на Віслі. 1920 р.

Польський агітаційний плакат, що закликає проголосувати на плебісциті за приєднання Верхньої Силезії до Польщі. 1921 р.

18 березня 1921 р. у Ризі між Польщею, РСФРР та УСРР було підписано мирний договір, за яким Польща закріплювала за собою території Західної України та Західної Білорусії. Ще в 1920 р. Польща захопила в Литви Віденський край. Остаточні кордони Польщі склалися в 1923 р. На сході вони включали території Західної України та Західної Білорусії, а також Віденську область, захоплену в Литви 1920 р. На заході Польща не змогла приєднати території Вармії та Мазури, де населення на плебісциті висловилося проти цього. У жовтні 1921 р. Польщі було передано третину Силезії (протягом 1919—1921 рр. польське населення тричі піднімалося тут на збройну боротьбу). За рішенням Паризької мирної конференції до Польщі було приєднано частини Помор'я і Пруссії та Познань. Завдяки територіальним загарбанням близько 35% населення Польщі складали національні меншини, щодо яких проводили політику колонізації. Польща стала багатонаціональною державою. За своїм розвитком вона була переважно аграрною країною, близько 65% населення якої працювало в сільському господарстві.

3. ПОЛЬЩА в 1921—1926 рр. У 1921 р. було прийнято нову конституцію Польської республіки, у якій проголошувалися демократичні права громадян. Згідно з нею Польща стала парламентською республікою. Повноваження президента, обраного парламентом на сім років, були обмеженими. Закріплювалося привілейоване становище католицької церкви.

У листопаді 1922 р. відбулися перші парламентські вибори, на яких жодна з партій не набрала більшості голосів (на той час налічувалося близько 200 партій). Праві партії на чолі з ендеками намагалися сформувати правоцентристську урядову коаліцію, а також обрати свого президента. Проте під час голосування за кандидатуру президента більшість голосів отримав Габріель Нарutowич, підтриманий лівими центристськими партіями та представниками національних меншин. Ю. Пілсудський, який відмовився балотуватися на посаду президента, передав Г. Нарutowичу всі владні повноваження. Тимчасовий відхід від політичної діяльності Ю. Пілсудський використав для створення свого позитивного іміджу, перетворившись на легендарну особу. Проте ендеки, що не бажали миритися з поразкою, влаштували справжнє цькування новообраного президента в пресі.

16 грудня 1922 р., через два дні після вступу на посаду, Г. Нарutowич був застрелений фанатичним прихильником ендеків. Ситуація викликала гостру політичну кризу, яку з великими труднощами вдалося розв'язати. Новим президентом було обрано колишнього члена ПСС С. Войцеховського. Фактично влада опинилася в ендеків.

Уряд ендеків узяв курс на стимулювання економічного зростання шляхом надання дешевих кредитів. Така політика сприяла пожвавленню економічного життя, проте воно виявилось нетривалим. Відсутність єдиного внутрішнього ринку, післявоєнна розруха, економічна блокада з боку Німеччини, нерегульованість торговельних відносин із сусідами, неповернення кредитів призвело до стрімкої інфляції та знецінення польської марки (запроваджена в 1920 р.). Різко знизився життєвий рівень населення, зросло безробіття, у промислових центрах прокотилася хвиля економічних страйків. Користуючись ситуацією, комуністи спробували підняти повстання в Кракові (1923 р.). Проте воно було придушене.

Габрієль Нарутович

Владислав Грабський

На тлі економічних негараздів відбулася зміна уряду, який взявся до рішучих реформ. Позапартійний прем'єр-міністр Владислав Грабський першочерговим завданням вважав фінансову стабілізацію. Для цього було припинено друк знецінених банкнот. Уряд звернувся до багатих громадян із проханням поділитися своїми доходами для збалансування бюджету. У квітні 1924 р. було проведено грошову реформу: запроваджено польський злотий, створено Польський банк — незалежну фінансову установу, акції якої були продані на вільному ринку. Уряд також розпочав проведення аграрної реформи, за якою парцеляції (розподілу) підлягали маєтки площею понад 180 га (на «східних кресах» — українських, білоруських і литовських землях — 300 га). Парцеляцію мав провести особисто землевласник упродовж двох років — лише в цьому випадку держава виплачувала йому повну грошову компенсацію. Натомість селяни отримували від держави дешеві кредити для розвитку господарства. Розпочалося залізничне будівництво. Воно мало поєднати економічні центри держави з новим портом — Гдиня, який почали будувати на Балтійському узбережжі поряд із Гданськом, що перебував під управлінням Ліги Націй. Такі заходи швидко дали позитивні результати.

У той самий час політичне життя країни залишалося бурхливим. Нестійкість коаліцій призводила до політичних криз і частих змін урядів, що, у свою чергу, негативно позначилося на економічному житті. Невирішеною залишалася й проблема національних меншин. Активна політика колонізації, яку проводили ендеки, викликала опір із боку національних меншин, особливо українства. Ця боротьба посилилася після визнання країнами Антанти належності Східної Галичини Польщі (1923 р.).

4. РЕЖИМ «САНАЦІЇ». Вищезазначені обставини свідчили про слабкість парламентської республіки. Недоліки парламентської системи, відстала економічна структура, нерівномірність розвитку країни, економічна блокада з

боку Німеччини та СРСР, криза в армії зрештою призвели до перевороту 1926 р. і встановлення режиму «санації» (оздоровлення).

12 травня 1926 р. військові під командуванням Ю. Пілсудського, який вирішив повернутися до політичного життя, почали наступ на Варшаву. У вуличних боях урядові війська зазнали поразки. Переворот значною мірою підтримувало населення, яке сподівалося на покращення життя. Ю. Пілсудський, що мав славу національного героя, встановив одноосібну владу. Його прихід до влади збігся в часі з економічною стабілізацією в країні, що дало можливість закріпити встановлений режим. Утрині збільшився експорт вугілля, пожвавилися машинобудівні галузі промисловості, зросли обсяги транспортних перевезень. В економіку Польщі було залучено англійські, американські та німецькі інвестиції. Зменшилося безробіття, зміцнів курс злотого. На селі збирали непогані врожаї.

Режим «санації» — авторитарний режим на чолі з Ю. Пілсудським, встановлений в умовах кризи парламентської системи й польської державності; базувався на лавіруванні між різними політичними силами, що не дозволяло опозиції чітко організуватися. Влада відверто зневажала сенат і сейм, подаючи тимчасові успіхи в економіці як свої заслуги.

РИСИ РЕЖИМУ «САНАЦІЇ»

- Визначальний вплив Ю. Пілсудського в політичному житті (хоча він формально був лише військовим міністром), формування культу його особи;
- значний вплив на політичне життя суспільства військових, особливо однополчан Ю. Пілсудського;
- існування парламентської опозиції;
- складна виборча система;
- обмеженість свободи слова й друку;
- відносно незначні масштаби політичних репресій;
- спроби знайти порозуміння з національними меншинами.

Польща. Художник Сергій Соломко, 1918 р.

Економічна криза 1929—1933 рр. зумовила зміщення режиму до правого ухилу. Щоб утримати владу, Ю. Пілсудський розпочав репресії проти своїх противників та обмежив права парламенту. У 1935 р. було прийнято нову конституцію, яка закріпила режим особистої влади.

У травні 1935 р. Ю. Пілсудський помер. Між генеральним інспектором збройних сил генералом Е. Ридз-Смігли та президентом І. Мосцицьким спалахнула боротьба, яка завершилася компромісом і поділом влади.

У період 1935—1939 рр. внутрішнє становище країни характеризувалося відносною стабільністю. Вона досягалася жорстокими діями проти опозиції та національно-визвольного рухів, особливо після серії терористичних актів, здійснених ОУН. У той самий час подальша доля Польщі визначалася за її межами.

На початку 1930-х рр. Польща пішла на зближення з Німеччиною і в 1934 р. підписала з нею пакт про ненапад. Це означало відмову Польщі від укладення договору про колективну безпеку між Францією, Чехословаччиною та СРСР.

У 1938 р. Польща взяла участь у поділі Чехословаччини. Така недалекоглядна політика призвела до втрати реального союзника. Восени 1938 р. Німеччина запропонувала Польщі дати згоду на приєднання до Німеччини міста Данциг. Польща відповіла відмовою. Між двома країнами швидко наростав конфлікт. 1 вересня 1939 р. Німеччина здійснила агресію проти Польщі. Розпочалася Друга світова війна.

Лідери Польської республіки під час її створення заклали небезпечний потенціал саморуйнування, загарбавши етнічно непольські території та здійснюючи щодо них політику колонізації. Це неодмінно породжувало опір непольського населення (ОУН на українських землях) і давало можливість

сусіднім державам висувати територіальні претензії та підтримувати сепаратистські рухи.

ВИСНОВКИ

- Перша світова війна й припинення існування Російської, Австро-Угорської, Німецької імперій створило передумови для відновлення польської держави.
- Визначальна роль у відновленні та становленні польської держави належала Ю. Пілсудському.
- Відновлення Польщі супроводжувалося процесом пошуку ефективної форми державності.
- Парламентська республіка за тих умов виявилася неефективною і не сприяла розв'язанню нагальних проблем країни. У період політичної кризи в 1926 р. в країні був встановлений авторитарний режим «санації» на чолі з Ю. Пілсудським. Однак він не забезпечив політичної стабільності. Зовнішньополітичний курс країни не відповідав міжнародним відносинам, що склалися. Зрештою СРСР і Німеччина домовилися про розподіл Польщі.